

darabjai, a felsőbb szerveknek címzett táviratok, a helyi apácázárda *historia domusa*, valamint az 1919 augusztusa utáni községi képviselőtestületi ülések és büntetőperek anyagai. Ezeken kívül felhasználtam a direktórium saját kiadású hetilapjának, a Jánoshalmi Vörös Ujságnak, valamint a szomszédos Kiskunhalas sajtótermékeinek (Halasi Vörös Ujság, Halasi Munkás) a példányait is.

A direktórium(ok) megalakulása

A Tanácsköztársaság 1919. március 21-i megalakulásának híre rövid időn belül a vidéki Magyarország minden részére, köztük Jánoshalmára is eljutott azáltal, hogy megjelentek a központi kormányzat által kiküldött agitátorok, akik demagóg beszédekben és rögtönzött népgyűléseken hirdették az új hatalom létrejöttét és célkitűzéseit.¹ Pár nap múlva megalakult a helyi direktórium is, azonban paradox módon a korábbi előjáróság bővült ki azzá, melynek tagja volt „*az esperes, a plébános,² a jegyző, a tanító és kispapok, egy rokkant katona volt benne, ezt is kitesékelték a Direktóriumból.*”³ Ebből arra következtethetünk, hogy a községi vezetés tájékozottsága a kommunista ideológia terén meglehetősen hiányos volt, és nem ismerték fel a hatalomváltás lényegét, így a régi rendszer képviselői, a Tanácsköztársaság számára „osztályidegen” emberek töltötték be az új pozíciókat.

Ennek az állapotnak a Délvidéki Direktórium⁴ ellenőrzése vetett véget, melynek során április 15-én értesítették a Belügyi Népbiztosságot a jánoshalmi direktórium összetételéről, és kérték, hogy a Délvidéki Direktórium munkatársát, Nagy Jánost küldjék le a helyzet optimalizálására. Ekkor konstatálták, hogy az április 7-i tanácsválasztás alkalmával is az előjáróság által állított lista győzedelmeskedett,

¹ Thorma János Múzeum, A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata jánoshalmi zárdájának Krónikája, I. kötet, 1919. márc. 29–31.

² Nem tudni, miért nevezik meg külön az esperest és a plébánost, hiszen mindkét tisztet Klanszky Ferenc töltötte be. – Lakatos Andor (szerk.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti szemelvényei 1777–1923* (Kalocsa: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2002), 122., 210.

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Polgári kori kormányhatósági levéltárak (K szekció), Belügyminisztériumi levéltár, Belügyminisztérium (K 148), Belügyminisztérium elnöki iratai, A Délvidéki Direktórium jelentése (K 148–1920–36–453 (9066) 739. d.) 356–359. ff.

⁴ A Délvidéki Direktórium a Tanácsköztársaság hirszerzéssel és szerbek közötti propagandával foglalkozó sajátos bizottsága volt. – Romsics Ignác (szerk.), *Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez* (Kecskemét: k. n., 1976), 432.

azonban ezt a központ választási csalásra hivatkozva érvénytelennek nyilvánította, és új szavazást rendelt el.⁵

Ennek eredményeként április 24-re létrejött az új, valódi direktórium. Ugyanakkor a fennmaradt források arra engednek következtetni, hogy már március végén alakult Jánoshalmán baloldali direktórium, ugyanakkor ez a testület minden bizonnyal teljesen megegyezett a Magyarországi Szocialista Párt szervezetének vezetőségével, és így a helyi pártcsoport korai, kis hatósugarú önszerveződésének eredménye lehetett, amely az országos hatalomváltás hírére direktóriummal nyilvánította magát. Ebben az időszakban a direktórium elnökeként előbb Taskovics (tamás) Gergelyt nevezik meg – aki egyúttal a szocialista kör elnöke volt⁶ –, majd pedig Wachtler Józsefet.⁷ Direktóriumi ügyvezető – és 1920-as büntetőperében egyes tanúk szerint a tanácsrendszer megszervezője – volt Molnár (Klein) Ferenc orvostanhallgató és kereskedő.⁸ A további tagság összesítve Kollár Imréről, ifj. Balázs Antaltól, Taskovics (dubi) Istvánról és a lemondott Taskovics (tamás) Gergelyről állt.⁹

3. kép: Balázs Antal direktóriumi elnök

⁵ MNL OL, Polgári kori kormányhatósági levéltárak (K szekció), Belügyminisztériumi levéltár, Belügyminisztérium (K 148), Belügyminisztérium elnöki iratai, A Délvidéki Direktórium jelentése (K 148–1920–36–453 (9066) 739. d.) 359. f.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BKML), Jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Kalocsai Törvényszék iratai (VII. 2.), Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok (VII. 2. d.), Ifj. Balázs Antal és társai (619. f. 1/1920–B. 1901), 61–65. ff.

⁷ Uo., 30–31. ff.

⁸ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL), A jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Budapesti Királyi Ügyészség iratai (VII. 18.), Büntetőpererek iratai (VII. 18. d.), Klein Ferenc (638. f. 1/1919–IV–13–7523), 11., 16. ff.

⁹ MNL BKML, Jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Kalocsai Törvényszék iratai (VII. 2.), Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok (VII. 2. d.), Ifj. Balázs Antal és társai (619. f. 1/1920–B. 1901), 30–31. ff. – Az egyes nevek leírásakor a vezetéknevek mögötti esetleges zárójelben a családi ragadványneveket kis kezdőbetűvel, a névváltoztatás előtti vezetékneveket nagy kezdőbetűvel jegyeztem le.

A párhuzamos direktóriumi rendszer hipotézisét erősíti, hogy ha az egyes időpontokat összevetjük a Délvidéki Direktórium fentebb tárgyalt jelentésével, akkor kitűnik, hogy április 15-ig bizonyosan a régi elöljáróságból alakult direktórium volt hatalmon, hiszen ha addigra kiépült volna a tényleges kommunista vezetés, az ellenőrző szerv nem foglalkozott volna ezzel az egyébként meglehetősen kényes kérdéssel. A két testület minden bizonnyal rivalizált egymással, valószínűleg a tanácsválasztások első körös veszteseit is a szocialista pártvezetőségben kell keresni, azaz ebben az átmeneti, kaotikus időben a községi elöljáróságnak még lehetett annyi ereje, hogy ellensúlyozza a kommunista rendszer kibontakozásának kezdeteit.

A direktórium tagságának változása

Április vége és május vége között a fennmaradt írásos források szerint a jánoshalmi (új, most már hegemón) direktórium elnöke ifj. Balázs Antal cséplőgépező volt, tagjai pedig rövidebb-hosszabb ideig Wachtler József kádársegéd, Szabó Mikor Ferenc téglagyári és malomi munkás, Bíró Béla szabósegéd, valamint Dávid András, Taskovics (tamás) Gergely és Taskovics (dubi) István földművesek.¹⁰ Május végén az országos utasítás értelmében, amely elrendelte a direktóriumok létszámának csökkentését, a jánoshalmi direktórium is lemondott, majd közülük hármat, ifj. Balázs Antal elnököt és Wachtler József, Szabó Mikor Ferenc tagokat a tanács újraválasztotta. Július elején pedig az utóbbi három személyt még egyszer meg kellett erősíteni hivatalában, mivel a direktórium tagjait letartóztatták – amint az egy későbbi fejezetben részletesebben is ki lesz fejtve.

A direktórium tagságának változásából két fontos aspektust érdemes megvilágítanunk. Egyrészt, az egyes személyek foglalkozásából kitűnik, hogy döntően a társadalom alsóbb rétegeiből verbuválódtak, és így természetesen nem rendelkeztek semmilyen közigazgatási, politikai tapasztalattal, ami a munkájuk minőségére is rányomta a bélyegét, a legapróbb mindennapi problémákkal is a központi kormányzervekhez fordultak utasításért.

Másrészt, a Tanácsköztársaság négy hónapja alatt a direktóriumnak összesen kilenc tagja volt, ugyanakkor nem képeztek állandó összetételű testületet, hanem összesen öt formációban, több lemondás és újraelakulás után folyamatosan változott a testület tagsága. Néhány esetben rendelkezünk információval egy-egy személy leköszönésének pontos

¹⁰ Uo., 30–31. ff.; MNL BKML, Jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Kalocsai Államügyészség iratai (VII. 16.), Párttörténeti Intézetől visszakapott iratok, Kristóf József (642. f. 1920–IV–362.), 5. f.; Karsai Ferenc, *Jánoshalma története 1849-től 1945-ig* (Jánoshalma: Jánoshalma Nagyközségi Közös Tanács, 1982), 80., 170.

okáról. Dávid Andrászt Fürst Ignác politikai megbízott dobta ki,¹¹ Molnár (Klein) Ferencet pedig hivatali hatalommal való visszaélés vádjával 1919. április 11-én, Kiskunhalason letartóztatták, majd május 25-től június 5-ig a budapesti gyűjtőfogházban raboskodott, és június 6-án helyezték szabadlábra a Kiskunhalasi Forradalmi Törvényszék rendeletére.¹²

Kapcsolati háló – a járás, a vármegye, az országos vezetés

Jánoshalma 1919-ig a bácsalmási járásba tartozott, ugyanakkor Bácsalmás szerb megszállása elvágta a kapcsolatot a járásközpont és a magyar kézen maradt négy település – Jánoshalma, Kisszállás, Rév, Borota – között.¹³ Ennek orvoslására a Belügyi Népbiztosság 1919. június 12-én Jánoshalma központtal új járást (járási tanácsot) szervezett,¹⁴ amely Nemes Oszkárt delegálta a Tanácsok Országos Gyűlésébe.¹⁵ Az újonnan szervezett járás négy községi direktóriumának kapcsolattartásáról sok adatunk nem maradt fenn, ugyanakkor viszonyuk valószínűleg nem volt konfliktusmentes, ugyanis a Jánoshalmától jóval kisebb lakosságú másik három községben még kevésbé volt zökkenőmentes az átmenet az előljárásság és a kommunista vezetés között. Példának okáért Kisszálláson Jagodics András cseléd szimbolikus elnöklete alatt ülésezett a direktórium, tagjai között a Tanácsköztársaság egész ideje alatt az Orczy bárók jószágigazgatójával.¹⁶

4. kép: A jánoshalmi direktórium pecsétje

¹¹ MNL BKML, Jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Kalocsai Törvényszék iratai (VII. 2.), Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok (VII. 2. d.), Ifj. Balázs Antal és társai (619. f. 1/1920–B. 1901), 30. f.

¹² *Halasi Vörös Ujság*, 1919. ápr. 23. 3.; BFL, Tanácsköztársaság (XVI.), Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai (XVI. 3.), 6. nagydoboz törzskönyv 1919/2306.

¹³ Suba János, „A Duna–Tisza közének déli része (1918–1921),” in *A szerbek Magyarországon*, szerk. Zombori István (Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2016), 79–80.

¹⁴ *A Vörös Hadsereg Rendeletei*, 1919. jún. 21. 163.

¹⁵ *Jánoshalmi Vörös Ujság*, 1919. jún. 15. 4.

¹⁶ Végső István, „Vörösteror és fehérterror Kiskunhalas térségében, 1919/1920,” in *Halasi Múzeum 3. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 135. évfordulójára*, szerk. Szakál Aurél (Kiskunhalas: Thorma János Múzeum, 2009), 262.

Arról, hogy a szerbek által meg nem szállt négy Bács-Bodrog vármegyei községből alakult volna külön megyei tanács, nincs információnk, minden bizonnyal nem alakult. Mindemellett vannak ráutaló jelek, hogy az említett területet ideiglenesen a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei tanács alá sorolták be, példának okáért az egyik politikai megbízottat, Kókay Antalt Pest megye kormányzótanácsi biztosa, Joanovits Sándor nevezte ki a térség, azaz Kiskunhalas, Jánoshalma, Kisszállás és Göbolyjárás politikai megbízottjává.¹⁷ Ugyanakkor a négy községnek a megyei tanácsban nem lehetett semmilyen érdekképviselése, ugyanis a Tanácsköztársaság államszervezetében a megyei tanácsokba csak a városi tanácsok küldhettek tagokat, a községek nem. Az új berendezkedés nyilvánvaló célja ezzel az volt, hogy a döntően konzervatív falusi parasztság befolyását ellensúlyozzák a városi lakosság javára.¹⁸

Tovább fokozta a községek valódi érdekképviselésének hiányát, hogy példának okáért a jánoshalmi járási tanács egyetlen küldöttje, Nemes Oszkár szinte bizonyos, hogy nem jánoshalmi származású volt. Ugyanakkor, a fentebbi negatív képet némiképp ellensúlyozandó, a képviselő tanácsparlamentbeli felszólalásaiban meglehetősen haragosan és szemrehányóan ecsetelte a közellátás, a merev hierarchia és a túlszabályozottság visszasságait, valamint annak a tényét, hogy a központi kormányzervek és a vidéki vezetők között nincs összhang és valódi együttműködés, aminek oka, hogy a központ nem ismerte a vidéket, a vidéki vezetők pedig nem ismerték a politikai élet alapjait. Külön érdemes kiemelni, hogy noha a képviselő elítélte a felülről építkező struktúra rugalmatlanságát, végül ő is annál a gondolatnál állapodott meg, hogy az alulról szerveződés támogatása helyett a községi testületek még fokozottabb kommandírozását tartja szükségesnek.

Ahogy fogalmazott: *„Elismerem, hogy a vidéken vannak hibák, de ennek oka a közellátási népbiztosság. Tessék megkérdezni, itt van Kovács elvtárs Halasról. Kiskunhalas fázik, ha a közellátási népbiztosságtól kijön valaki, mert akkor nem jön egy vagy két ember, hanem tizenhárom ember. A multkor három ember helyett tizenkét elvtárs jött a közellátástól és négy asszony, velem együtt három futárszakaszt töltöttek meg. [...] Azért jöttek ki, hogy dolgozzanak, de nem végeztek soha semmit. A vidéken természetesen nagyobbára nincsenek olyan magas kaliberű és tudásu emberek, mint Budapesten, de azért van itt Budapest, azért van a közellátási népbiztosságunk, hogy tessék a vidéket tanáccsal ellátni, tessék a vidéknek megmondani, mit és hogyan kell tenni. Mert fogalmuk*

¹⁷ MNL OL, Polgári kori kormányhatósági levéltárak (K szekció), Belügyminisztériumi levéltár, Belügyminisztérium (K 148.), 603. f. 6. cs. 26. őe., [3. f.]

¹⁸ *Tanácsköztársaság*, 1919. ápr. 3.

sincs egyáltalában az embereknek a dolgokról, nem tudják a rendeleteket, amelyek egymást vágják, végrehajtani. [...] Alakitunk fity-fenére mindenféle központot, azután megint központot és megint központot, egymás nyakára állítjuk őket minden ok nélkül. [...] Mondok mást. Lenn van Jánoshalmán a Haditermény egy kiküldöttje, lenn van már ötödik hete. Vett összesen 7 métermázsa gabonát és naponta 130 korona fizetést kap. [...] Abszurdum, ami itt a központokban történik.”¹⁹

Az országos kormányzervek vidékkel kapcsolatos hozzáállását jól tükrözi a szerb helyzethez való viszonyulásuk. A demarkációs vonal közelsége miatt a Vörös Hadsereg folyamatos készenlétben tartása mellett a vezetés kísérletet tett a szerb katonaság megnyerésére a kommunizmus ügyének. Több ezer szerb nyelvű röpiratot küldtek le részben Kiskunhalasról, részben Budapestről, azonban Szirmai Sándor, a Bácskai Vörös Ezred jánoshalmi kirendeltségének parancsnoka megtagadta azok kiosztását, ezért április 18-án bűnügyi vizsgálatot tartottak ellene. Ezután a jánoshalmi direktórium osztatta ki a röplapokat, majd újakat kért a Belügyi Népbiztosságtól.²⁰ Az incidens minden bizonnyal nem került nyilvánosságra, csak az, hogy az 1919-es jánoshalmi május 1-jei ünnepeken az országos Vörös Ujság május 22-i számának tudósítása szerint „Balázs Antal és Fürst [Ignác] elvtársak lelkes munkájának eredményeként”²¹ a demarkációs vonalon átszökött néhány szerb katona is részt vett. Ezt a „világforradalom vulkánja”²² közelgő kitöréseként találtak, azaz egy újabb elemmel bővült az internacionalista propaganda, amely elképzelés azonban néhány szerb katona esetleges egyéni szimpátiáját kivéve kudarcba fulladt.

Az áruhiány miatt a déli demarkációs vonal mentén egyre nagyobb méreteket öltött az árdrágítás és a feketekereskedelem, azaz az élőállatok és élelmiszerek csempészete – melyeket a szerbek bácskai falvakból raboltak el, majd eladták –, tanácsi közreműködéssel. A csempészésbe a jánoshalmi direktórium is bekapcsolódott id. Balázs Antal vezetésével, amiért Kókay Antal politikai küldött és Fázsy katonai parancsnok egyetértésével két budapesti megbízott június végén letartóztatta őket. Ekkor panasznapot hirdettek, amit a „burzsoák” – azaz a rendszer ellenzői és károsultjai – ki is használtak

¹⁹ A Tanácsok Országos Gyűlésének naplója (Budapest: Athenaeum, 1919), 190–191.

²⁰ MNL OL, Polgári kori kormányhatósági levéltárak (K szekció), Belügyminisztériumi levéltár, Belügyminisztérium (K 148.), 603. f. 1. 278. óe., 1–2. ff.

²¹ Vörös Ujság, 1919. máj. 22. 5.

²² Vörös Ujság, 1919. máj. 22. 5.

sérelmeik levezetésére. Ezt követően ifj. Balázs Antalt, id. Balázs Antalt, Wachtler Józsefet és Hniesz Károlyt, a közellátás vezetőjét Budapestre hurcolták.²³ A munkástanács ennek láttán lemondott, az ügyeket ezután ideiglenesen Nagy János, a munkástanács volt elnöke és Hubay Miklós vörösőr századparancsnok intézte.²⁴ Valószínűleg ebben az időben íródott Nemes Oszkár Rabinovits József belügyi népbiztoshelyettesnek címzett távirata, melyben leírja, hogy „a munkástanács lemondott[,] újraszervezésénél többnyire burzsuák kerültek be” – azaz minden bizonnyal a tehetősebb parasztság képviselői. Nemes Oszkár valószínűsíthetően vagy konfliktusban volt a kormányzati küldöttekkel, vagy a munkájukkal nem volt megelégedve, ugyanis egyúttal kérvényezte ifj. Balázs Antalnak községi politikai megbízottá való kinevezését,²⁵ amire azonban nem került sor.

Fontos kiemelni, hogy a központnak nem általában véve a csempészéssel volt problémája, mivel arról tudtak Budapesten, hanem azzal, hogy úgy gondolták, a helyi szervek minden portékát maguknak akarnak megtartani a főváros ellátásának javítása helyett.²⁶ Végül július 4-én a gyanúsítottak hazatérhettek, mivel a Budapesti Forradalmi Törvényszék felmentette őket,²⁷ és egyúttal – mintha mi sem történt volna azalatt a majdnem két hét alatt, amíg őket letartóztatták, nyilvánosan megszégyenítették és elhurcolták – kötelezték őket korábbi állásuk újbóli elfoglalására. Majd a július 6-i tanácsülés bizalmat szavazott a direktórium tagoknak, és ifj. Balázs Antal elnököt – akinek kérését, hogy rossz egészségi állapotára való tekintettel mentsék fel, a tanács elutasította –, valamint Wachtler József és Szabó Mikor Ferenc tagokat újraszervezték.²⁸

Kapcsolati háló – a község és a volt elöljáróság

A jánoshalmi direktórium kommunista szervezetekkel való kapcsolatának megvizsgálása után érdemes szót ejteni a testület lokális reputációjáról is. A Tanácsköztársaság, s egyben bármely baloldali eszme csekély

²³ A Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának fogolytörzskönyvében csak ifj. Balázs Antal és id. Balázs Antal szerepel, 1919. június 24-i dátummal. – *Jánoshalmi Ujság*, 1919. júl. 13. 2.; BFL, Tanácsköztársaság (XVI.), Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai (XVI. 3.), 8. nagydoboz törzskönyv 1919/3058., 1919/3059.

²⁴ *Jánoshalmi Ujság*, 1919. júl. 13. 2–3.

²⁵ MNL OL, Polgári kori kormányhatósági levéltárak (K szekció), 1918–1919. évi kormányhatóságok táviratgyűjteménye (K 803), Budapesten és a vármegyékben működő szervek és magánszemélyek táviratai (K 803. 3.), Bács-Bodrog vármegye, 606. f. 3. 6. óe., VII. kötet, 646. f.

²⁶ Karsai, *Jánoshalma története 1849-től 1945-ig*, 81–82.

²⁷ BFL, Tanácsköztársaság (XVI.), Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai (XVI. 3.), 8. nagydoboz törzskönyv 1919/3058., 1919/3059.

²⁸ *Jánoshalmi Ujság*, 1919. júl. 13. 1–2.

helyi támogatottságát jól szemlélteti az a tény, hogy a direktórium tagjai közül többen nem jánoshalmi származásúak voltak.²⁹ Ezt rögzíti Karsai Ferenc is, aki szerint a jánoshalmi szocialista pártszervezethez „[a] Direktórium tagjai, a tanács vezetői, a vörösörök egy része és néhány szegény ember tartozott”,³⁰ tehát csak azok, akik az új hatalomban valamilyen tisztet gyakoroltak, valamint a község legrosszabb élethelyzetű, legkiszolgáltatottabb tagjai közül páran, akik a kommunista demagógiában látták életük jobbra fordulásának lehetőségét.

Az idő előrehaladtával a Tanácsköztársaság igen csekély helyi bázisa tovább szűkült, melynek oka a direktórium gazdasági és társadalmi átalakítást célzó rendelkezései voltak, úgy mint a mezőgazdasági cikkek rekvirálása, a gazdák és kereskedők házába szegény családok költöztetése vagy épp a pénzbüntetések növelése.³¹ A rendszer támogatóinak pontos számát nem ismerjük, ugyanakkor példának okáért 1919. július 20-án Végel Márk arról adott hírt a Népszava szerkesztőségének, hogy „[k]étszáz lap példányt naponként elárusítani nem tudok csak 150 példányt”,³² ennyien voltak tehát, akik e nagyjából 13 000 lakosú községben közvetlenül a kommün bukása előtt legalább a kormányzati hírek iránt érdeklődést tanúsítottak.

A direktórium és a munkástanács által bírságolt kihágások legtöbbször a gazdasággal, ellátással volt kapcsolatos (például árdrágítás, pénz- és árukészlet rejtegetése, engedély nélküli aratás),³³ emellett szerepelt közöttük iparos jogos munkabérének visszatartása, a hatóságok általi kocsiberendelés megtagadása, de akadt olyan is, akit ismét megbírságotlaltak, mert a korábban kiszabott büntetés pénzt nem fizette be.³⁴ A jánoshalmiak ellen kiszabott szabadságvesztésekből, melyek a Kiskunhalasi Forradalmi Törvényszék utasítására történtek,

²⁹ A direktórium tagjai közül ifj. Balázs Antal jánoshalmi, Szabó Mikor Ferenc kiskunhalasi, Wachtler József bácsalmási, Taskovics (tamás) Gergely, Dávid András jánoshalmi származású volt, Bíró Béla Budapestről érkezett. – Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Plébániai levéltár (V.), Jánoshalma (V. 59.), Egyházi halotti anyakönyv, Jánoshalma, 1919/162.; Uo. Egyházi házassági anyakönyv, Jánoshalma, 1916/21., 1922/31.; MNL BKML, Jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Kalocsai Törvényszék iratai (VII. 2.), Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok (VII. 2. d.), Ifj. Balázs Antal és társai (619. f. 1/1920–B. 1901), 3–5. ff.

³⁰ Karsai, *Jánoshalma története 1849-től 1945-ig*, 80.

³¹ Karsai, *Jánoshalma története 1849-től 1945-ig*, 80.

³² MNL OL, Polgári kori kormányhatósági levéltárak (K szekció), 1918–1919. évi kormányhatóságok táviratgyűjteménye (K 803), Budapesten és a vármegyékben működő szervek és magánszemélyek táviratai (K 803. 3.), Bács-Bodrog vármegye, 606. f. 3. 6. öe., VIII. kötet, 816. f.

³³ *Jánoshalmi Vörös Ujság*, 1919. máj. 25. 3., 1919. jún. 1. 3., 1919. jún. 15. 2.

³⁴ *Jánoshalmi Vörös Ujság*, 1919. máj. 25. 3., 1919. jún. 1. 3., 1919. jún. 15. 2.

összesen tizenhárom ismerünk.³⁵ Sok büntetés tényleges végrehajtására nem kerül(het)et sor, ugyanakkor például a „fehér pénzek” elfogadásának visszautasításáért három jánoshalmi asszonyt – 1919. június 30-án Faragó Mihályné és Ivanics Julianna napszámosnót, majd július 5-én Hatvani Istvánné háztartásbelit – letartóztattak, és a fővárosba vittek, az előbbieket július 17-én, míg az utóbbi személy július 11-én szabadult a Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházából.³⁶

A direktórium és a volt községi elöljárók kapcsolatáról érdekes képet ad a leszerelési illetmény kérdése. A Hadügyminisztérium által biztosított leszerelési illetményből 1918 decemberében a község összesen 600000 koronát kért, azonban az igényelt összegnek csak a fele érkezett meg, melyet az elöljáróság a zúgolódás elkerülése érdekében úgy pótol, hogy a módosabb gazdákat kérte, kölcsönözzenek pénzt, amely kérés teljesült is. Ugyanakkor az illetmény második felét, melyet végül 1919 márciusában utalt ki a kormányzat a községi elöljáróságnak, már a direktórium vette fel, majd saját céljaira felhasználta. Kopeczky Győző leváltott jegyző későbbi állítása szerint „azonnal és ismételten megjelent a »direktórium« előtt s nyomatékosan figyelmeztette a »direktórium« elnökét: ifj Balázs Antalt s a többi direktórium tagot”,³⁷ hogy az összeget a gazdák kifizetésére kell fordítani, azonban ezt a kommunista vezetés figyelmen kívül hagyta.

Ez az elbeszélés egyúttal jól jelzi, hogy a hagyományos községi vezetés szemében a direktóriumnak nem volt tekintélye, számukra az új rendszer nem jelentett mást, mint hogy a település életében addig semmilyen szerepet nem játszó elemek igyekeztek helyettük és felettük hatalmat gyakorolni. Ezt a képet némiképp árnyalja, hogy több községi elöljáró a direktórium kényszerítésére – szakemberhiány miatt – állásában maradt, például Kecskés Péter pénztárnok,³⁸ vagy épp Kopeczky Győző is, akit ugyan jegyzői állásából eltávolítottak, de

³⁵ *Halasi Vörös Ujság*, 1919. ápr. 23. 3., 1919. ápr. 30. 4., 1919. máj. 7. 2., 1919. máj. 21. 3.; *Halasi Munkás*, 1919. máj. 24. 1.; *Jánoshalmi Vörös Ujság*, 1919. máj. 25. 3., 1919. jún. 1. 3.; BFL, Tanácsköztársaság (XVI.), Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai (XVI. 3.), 8. nagydoboz törzskönyv 1919/3095., 1919/3096., 1919/3194.

³⁶ BFL, Tanácsköztársaság (XVI.), Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai (XVI. 3.), 8. nagydoboz törzskönyv 1919/3095., 1919/3096., 1919/3194.

³⁷ MNL BKML, Megyei városok és községek (V.), Jánoshalma nagyközség iratai (V. 342.), Polgári kori iratok (V. 342.b.), A község önkormányzatának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek, Jánoshalma közgyűlési jegyzőkönyv 1919–1922 (V. 342.b. 1.a.6k), Jánoshalma, 1920. febr. 4. 50–56. ff.

³⁸ MNL BKML, Jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Kalocsai Törvényszék iratai (VII. 2.), Párttörténeti Intézetől visszakapott iratok (VII. 2. d.), Ifj. Balázs Antal és társai (619. f. 1/1920–B. 1901), 55. f.

anyakönyvvezető maradt,³⁹ ezáltal ismét egy furcsa összefonódás alakult ki a régi és új rezsim tagjai között.

5. kép: A közégi előljáróság 1914 körül. Az ülő sorban balról a harmadik Kopeczky Győző jegyző

Nemes Oszkár fentebb idézett tanácsparlamentari beszédében jelen problémákra is reflektált, és kitért a vidéki direktóriumok tehetetlenségére, tekintélyhiányára is, miszerint a helyi szerveknek *„nincs meg a kellő hatalmuk a kisgazdákkal, a százholdas gazdákkal szemben.”*⁴⁰ – és ehhez hozzásorolhatjuk, mint Kopeczky esetében láthattuk, az értelmiséget is.

Mindemellett a község és a kommunista vezetés kapcsolata mégsem volt teljes mértékben ellentétes. Ugyanis a Tanácsköztársaság bukása után, 1919. augusztus 21-én az újraalakult községi előljáróság – *„akiket munkásságukban a közbejött kényszerű visszavonulás és kommunista-uralom megakadályozott és tétlenségre kárhozottatott”*⁴¹ – első ülésén a jegyzői tisztjét ismét elfoglaló Kopeczky Győző a leszerelési illetmény második részletének felhasználása miatt kilátásba helyezte, hogy a direktórium és a munkástanács volt tagjait bíróság előtt vonják felelősségre, azonban a képviselőtestület ezt elvetette, és az összeg visszafizetésére pénzügyi kölcsön felvételét szavazta meg.⁴²

³⁹ *Jánoshalmi Vörös Ujság*, 1919. jún. 15. 4., 1919. jún. 22. 3.

⁴⁰ A Tanácsok Országos Gyűlésének naplója, 190.

⁴¹ MNL BKML, Megyei városok és községek (V.), Jánoshalma nagyközség iratai (V. 342.), Polgári kori iratok (V. 342.b.), A község önkormányzatának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek, Jánoshalma közgyűlési jegyzőkönyv 1919–1922 (V. 342.b. 1.a.6k), Jánoshalma, 1919. aug. 21. 1–2. ff.

⁴² Uo. Jánoshalma, 1920. febr. 4. 50–52. ff., 1920. máj. 8. 77–79. ff.

Ezenkívül, amikor a volt kommunistákat a csendőrség elhurcolta, és a Kalocsa Törvényszék felelősségre vonta őket, az eljáróság és a lakosság nem egységként kezelte a volt direktóriumot és a többi funkcionáriust, hanem az egyes személyeket ténykedésük milyensége szerint differenciálta. Így noha némelyikük ellen záporozott a panaszáradat és a felelősségre vonás követelése, mások szabadon bocsátásáért egészen komoly társadalmi mozgalom indult meg. Például Taskovics (tamás) Gergely felmentéséért a polgári olvasókör – amelynek saját állításuk szerint kényszerből kellett szocialista körre átalakulnia – volt tagsága szállt síkra, kilencvenkét aláírással nyomatékosítva kérésüknek.⁴³ Hubay Miklós támogatására pedig többek között a jánoshalmi apácázárda is adott ki igazolólevelet, kiemelve hogy „Hubay Miklós, volt városparancsnok részéről az itteni zárdaintézetnek semmi bántódása nem történt, sőt Kiskunfélegyházáról elüldözött Iskolanénéket át is segítette a határvonalon Bácskába.”⁴⁴

A Kalocsa Törvényszék végül a vádlottak többségét felmentette, a legsúlyosabb ítéletet ifj. Balázs Antal kapta, akit az 1920. október 13–16-i jánoshalmi tárgyalás során négy év fegyházra ítélték. Rajta kívül Szabó Mikor Ferencre, Dávid Andrásra és Taskovics Gergelyre zsarolásért tíz hónap fegyházra szabott ki a bíróság, ugyanakkor ezt az előzetes vizsgálati fogsággal letöltöttnek tekintette, így elengedték őket.⁴⁵

Összefoglalás

Tanulmányomban felvázoltam egy vidéki direktórium összetételét, tevékenységét és annak nehézségeit, kapcsolati hálóját, valamint megbecsültségét a felsőbb kommunista szervek és a község előtt. Láthattuk, milyen problémákkal kellett szembesülnie egy olyan tanácsköztársasági testületnek, amely egyrészt késleltetetten tudott megalakulni, másrészt meglehetősen fluktuáló összetételű volt, tagjai között olyan egyénekkel, akik nem rendelkeztek a politikai élet legalapvetőbb ismereteivel sem.

A direktórium attól a községtől, amely fölé rendelték őket, és a település korábbi eljáróságától jórészt értetlenséget és elutasítást

⁴³ MNL BKML, Jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Kalocsa Törvényszék iratai (VII. 2.), Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok (VII. 2. d.), Ifj. Balázs Antal és társai (619. f. 1/1920–B. 1901), 61–65. ff.

⁴⁴ MNL BKML, Jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Kalocsa Törvényszék iratai (VII. 2.), Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok (VII. 2. d.), Hubay Miklós (619. f. 1/1920–B. 84.), 6. f.

⁴⁵ MNL BKML, Jogszolgáltatás területi szervei (VII.), Kalocsa Törvényszék iratai (VII. 2.), Párttörténeti Intézettől visszakapott iratok (VII. 2. d.), Ifj. Balázs Antal és társai (619. f. 1/1920–B. 1901), 140–148. ff.; *Halasi Ujság*, 1920. okt. 27. 3.

kapott, nem rendelkezett számottevő támogatottsággal. Az országos hatóságok részéről segítséget, érdemi útmutatást nem kaptak, csak ellenőrzést és számonkérést, és így tulajdonképpen külső és belső elszigeteltségben próbálták végrehajtani türelmetlen módon, tiltásokkal, folyamatos ellenőrzéssel és büntetések kiszabásával – hasonló módon ahhoz a bánásmódhoz, amit a direktórium a kormányzervektől kapott – a központi direktívákat, a gazdasági, politikai és mindennapi életet drasztikus mértékben, nem organikusán átalakítani kívánó rendelkezéseket.

Ezekhez az egész vidéki Magyarországon általános szervezési problémákhoz járult hozzá helyi sajátosságként a szerb veszély, azaz a demarkációs vonal közelsége, amely folyamatos feszültséget és számos konfliktust generált a térségben, és a megszállás rémével fenyegette a korábbi járási és vármegyei központjaiktól elvágott, magyar kézen maradt határszéli területeket.

Bibliográfia

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára

VII. A jogszolgáltatás területi szervei

VII. 18. Budapesti Királyi Ügyészség iratai

XVI. Tanácsköztársaság

XVI. 3. Budapesti Forradalmi Törvényszék Fogházának iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára

V. Megyei városok és községek

V. 342. Jánoshalma nagyközség iratai

VII. Jogszolgáltatás területi szervei

VII. 2. Kalocsai Törvényszék iratai

VII. 16. Kalocsai Államügyészség iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

K szekció – Polgári kori kormányhatósági levéltárak

Belügyminisztériumi levéltár

K 148 Belügyminisztérium

K 803 1918–1919. évi kormányhatóságok

táviratgyűjteménye

Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

V. Plébániai levéltár

V. 59. Jánoshalma

Thorma János Múzeum

A Míasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata jánoshalmi zárdájának Krónikája, I. kötet

Szakirodalom

- Karsai Ferenc, *Jánoshalma története 1849-től 1945-ig*. Jánoshalma: Jánoshalma Nagyközségi Közös Tanács, 1982.
- Lakatos Andor (szerk.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923*. Kalocsa: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2002.
- Romsics Ignác (szerk.), *Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna–Tisza közti történetéhez*. Kecskemét: k. n., 1976.
- Suba János, „A Duna–Tisza közének déli része (1918–1921).” In *A szerbek Magyarországon*, szerk. Zombori István, 73–103. Budapest: Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2016.
- Végső István, „Vörösteror és fehérterror Kiskunhalas térségében, 1919/1920.” In *Halasi Múzeum 3. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 135. évfordulójára*, szerk. Szakál Aurél, 255–266. Kiskunhalas: Thorma János Múzeum, 2009.

Sajtó- és nyomtatott források

- A Tanácsok Országos Gyűlésének naplója*. Budapest: Athenaeum, 1919.
- A Vörös Hadsereg Rendeletei*, 1919
- Halasi Munkás*, 1919
- Halasi Ujság*, 1920
- Halasi Vörös Ujság*, 1919
- Jánoshalmi Vörös Ujság*, 1919 [*Jánoshalmi Ujság*, 1919]
- Tanácsköztársaság*, 1919
- Vörös Ujság*, 1919

A képek forrása

1. kép: MTA BTK Történettudományi Intézet – Térképtár
<https://www.1914-1918.btk.mta.hu> (Utolsó letöltés: 2022. 05. 31.)
2. kép: Glied Károly, *Jánoshalma negyedszázada. 1945–1970* (Jánoshalma: Jánoshalma Nagyközség Tanácsa, 1970), 87.
3. kép: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Polgári kori kormányhatósági levéltárak (K szekció), Földművelésügyi minisztériumi levéltár, Földművelésügyi Népbiztosság (L 10–20), Szőlészeti és borászati osztály (L 13), 1225/1919. 3. f.
4. kép: Thorma János Múzeum, Fotótár (TJM EF2015.16.11.); Szakál Aurél és Mészáros Endre, *Jánoshalma anno... A település története képekben a 19. század közepétől a 20. század közepéig* (Jánoshalma: Jánoshalmáért Alapítvány, 2016), 158., 257.